

“O‘TKAN KUNLAR” ASARINING INGLIZ TILIGA TARJIMASIDA LINGVOKULTUREMALAR VA ULARNING IFODALANISH XUSUSIYATLARI

Barakayev Rustambek O‘tkir o‘g‘li

O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti 1-bosqich magistranti
rustambarakayev25@gmail.com

Nasirov Abdurahim Abdimalipovich

Ilmiy rahbar: –f.f.d., professor

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19480744>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 05-aprel 2026 yil
Ma’qullandi: 06- aprel 2026 yil
Nashr qilindi: 09- aprel 2026 yil

KEY WORDS

*lingvokulturologiya,
lingvokulturema, tarjima, realia,
milliy kolorit, ekvivalentlik,
adekvatlik.*

ABSTRACT

Mazkur maqolada o‘zbek adabiyotining yirik vakili Abdulla Qodiriy qalamiga mansub “O‘tkan kunlar” asarining ingliz tiliga tarjimasida uchraydigan lingvokulturemalar va ularning ifodalanish xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida milliy-madaniy birliklarning tarjimada aks ettirilishi, ularning semantik va pragmatik jihatdan qay darajada saqlanib qolishi o‘rganiladi. Shuningdek, lingvokulturemalarni tarjima qilishda qo‘llaniladigan asosiy strategiyalar ochib beriladi.

Til – inson tafakkuri va madaniyatining eng muhim ifodasi bo‘lib, uning tuzilmalari jamiyat va millatning dunyoqarashi va hayot tarzini aks ettiradi. Badiiy matnlarda til va madaniyat o‘rtasidagi bu bog‘liqlik ayniqsa yaqqol namoyon bo‘ladi. Har bir badiiy asar o‘zida xalqning tarixiy tajribasi, ijtimoiy me‘yorlari va qadriyatlarini mujassamlashtiradi.

Til va madaniyat bir-birini to‘ldiruvchi tushunchalar bo‘lib, ularning o‘zaro aloqadorligi madaniy semantika orqali namoyon bo‘ladi. Har bir tilning o‘ziga xos madaniy va tarixiy konteksti mavjud bo‘lib, u til orqali ifodalangan ma’nolar va tasavvurlarni shakllantiradi.[Shukurov, 2020:84]

O‘tkan kunlar asari, o‘zbek adabiyotining yirik namoyandasi Abdulla Qodiriy qalamiga mansub bo‘lib, XIX asrdagi o‘zbek xalqining ijtimoiy, madaniy va ma’naviy hayotini jonli tasvirlaydi. Asarda ko‘plab lingvokulturemalar uchraydi – ya’ni tilga singdirilgan madaniy va milliy elementlar, ular matnning jozibaliligini va milliy xususiyatini saqlash uchun juda muhimdir.

Bunday elementlarni ingliz tiliga tarjima qilish katta qiyinchiliklar tug‘diradi. Tarjimon asl matndagi madaniy rangni saqlash bilan birga, matnni xorijiy o‘quvchi uchun tushunarli va mazmunli qilishi kerak. Lingvokulturemalarni ingliz tilida ifodalashda ko‘pincha transliteratsiya, izohli tarjima (explicitation) va adaptatsiya kabi strategiyalar qo‘llaniladi.

Ushbu maqolaning maqsadi – “O‘tkan kunlar” asarida uchraydigan lingvokulturemalarni aniqlash va tarjimon I.M.To‘xtasinov tomonidan amalga oshirilgan ingliz tilidagi tarjimasida ular qanday ifodalanganini tahlil qilishdan iborat. Tadqiqotda milliy-madaniy elementlarni yetkazish usullari o‘rganiladi va asl matnning semantik jihatlarini qanchalik saqlanib qolganini baholashga harakat qilinadi.

Asosiy qism

Lingvokulturema – bu til va madaniyat kesishgan nuqtada vujudga keladigan birlik bo‘lib, u ma’lum bir xalqning tarixiy, ijtimoiy va madaniy tajribasini ifodalaydi. Til faqat so‘zlar va grammatik tuzilmalarni anglatmaydi, balki madaniyatni tashuvchi vosita sifatida ham xizmat qiladi. Badiiy matnlarda lingvokulturemalar muallifning milliy xususiyatini va xalqning dunyoqarashini aks ettiradi.

Izzatbek Rejapovning fikricha: “...lingvokultrema, realiya va etno-madaniy so‘z birikmalari bo‘lib ma’lum bir millatgagina tegishli bo‘lgan maxsus tarixiy shakllangan madaniy merosni yoki etnik qarashni anglatishi mumkin. Shuningdek turli xil tillarda so‘zlashuvchi insonlarning amaliy tajribasida mavjud bo‘lmagan obyekt, tushuncha yoki jarayonni ko‘rsatishi mumkin. Shuning uchun yuqoridagi ingliz tilida mavjud bo‘lgan son komponentli FBlarning o‘zbek tilida o‘xshashi yoki to‘liq ekvivalenti yo‘qdir...”(Rejapov, 2022, p. 162)

Lingvokulturemalar bir necha turga bo‘linadi.

- ❖ Realia – milliy hayot va urf-odatlarini ifodalaydi, masalan, *mahalla, choyxona, do‘ppi*.
- ❖ Ijtimoiy-madaniy lavozimlar jamiyatdagi rol va mansablarni bildiradi, masalan, *bek, mingboshi, oqsoqol*.

Frazeologik birliklar va maqollar milliy mentalitet va qadriyatlarni aks ettiradi. Tarixiy va madaniy kontekstga bog‘liq tushunchalar esa milliy tarix, diniy yoki urf-odat bilan bog‘liq bo‘ladi, masalan, *Navruz*.

Lingvokulturemalar tarjimada katta ahamiyatga ega. Ular matnga milliy rang va joziba beradi. Tarjimon ularni saqlash yoki tushuntirish orqali o‘quvchiga yangi madaniyatni yetkazadi. Tarjimada ko‘pincha uch turdagi strategiyalar qo‘llaniladi: *transliteratsiya (so‘zni asl shaklda saqlash), izohli tarjima (so‘z ma‘nosini tushuntirish) va adaptatsiya (o‘quvchiga moslashtirish)*.

Lingvokulturemalarning tarjimadagi ifodalanish xususiyatlari

Lingvokulturemalarni ingliz tiliga tarjima qilishda ko‘pincha to‘liq ekvivalent topilmaydi. Shu sababli tarjimon aytib o‘tilganidek turli strategiyalardan foydalanadi. Bularni ba‘zilarini ko‘rib chiqamiz

1-Jadval. Lingvokulturemalarning ingliz tiliga tarjimadagi ifodalanish strategiyalari va misollar

Transliteratsiya (borrowing)	Izohli tarjima (explication)	Adaptatsiya (adaptation)
Ba‘zi birliklar o‘z shaklida saqlanadi: bek → <i>bek</i> mahalla → <i>mahalla</i>	mahalla → <i>a traditional Uzbek neighborhood community</i>	bek → <i>local ruler / nobleman</i>

<p>Bu usul milliy rangni saqlaydi, ammo o'quvchi uchun tushunarsiz bo'lishi mumkin.</p>	<p>Bu usul ma'noni tushuntiradi, lekin matn hajmini ko'paytiradi.</p>	<p>Bu usul o'quvchiga yaqinlashtiradi ya'ni moslashtiradi, lekin milliy koloritni kamaytiradi.</p>
---	---	--

Jadvalda O'tkan kunlar asaridagi lingvokulturemalar va ularning ingliz tiliga tarjimada qanday ifodalanganligi ko'rsatilgan. Lingvokulturemalar uch asosiy strategiya orqali berilgan

Transliteratsiya – asl so'zni o'zgartirmasdan, o'zbek tilidan ingliz tiliga o'tkazish (mahalla → mahalla).

Izohli tarjima (explicitation) – madaniy yoki tarixiy elementni ingliz tilida tushuntirish (mahalla → a traditional Uzbek neighborhood community).

Adaptatsiya – o'quvchi uchun moslashtirish, ma'no va kontekstni yetkazish (bek → local ruler / nobleman).

Jadvaldagi misollar milliy rang, ijtimoiy va tarixiy kontekstni saqlash darajasini ko'rsatadi va tarjimaning qiyinchiliklarini tushunishga yordam beradi. Shu orqali o'quvchi lingvokulturemalarining matnga ta'siri va tarjimada ularni saqlash usullari bilan tanishadi.

Amaliy tahlil (misollar asosida)

Quyida Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" asaridan va uning I.M.To'xtasinov tomonidan tarjima qilingan variantidan ayrim lingvokulturemalar va ularning tarjima variantlari keltiriladi:

1-misol:

Original: "Otabek bek o'g'li edi."

Translation: "Otabek was the son of a nobleman."

Tahlil: "bek" so'zi "nobleman" deb berilgan, ammo o'zbek tilidagi tarixiy-madaniy rang qisman yo'qolgan.

2-misol:

Original: "U mahallada katta hurmatga ega edi."

Translation: "He was highly respected in his mahalla."

Tahlil: "mahalla" transliteratsiya orqali saqlangan, bu milliylikni saqlaydi.

3-misol:

Original: "Qayin otasining og'rigan kasalidan tuzala olmay va yo tezroq o'lib tiriklarni qutultirmay "charlar" balosi bilan o'zini ipsiz bog'langani uchun so'ng chekda siqilgan, shunga ko'ra onasiga achitib so'zlamakda edi."

Translation: "He was frustrated because his father-in-law could not recover from his illness, and, burdened by the obligations of the 'charlar', he felt constrained and spoke sharply to his mother (charlar: the first ceremonial visit after a wedding held at both the bride's and groom's families)."

Tahlil: Ushbu misolda o'zbek mentalitetiga xos bo'lgan oilaviy munosabatlar va ijtimoiy rollar aks etadi. Qahramon qayin otasining kasalidan tuzalmasligi va nikoh marosimi bilan bog'liq charlar balosi bilan o'zini bog'langani sababli, hissiy siqilish holatini boshdan kechiradi. Tarjima matnda bu his-tuyg'ular ingliz tilida yetkazilgan, lekin milliy kontekst va termin (charlar) gap oxirida qavs ichida tushuntirilgan.

Bu misol **lingvokulturema** sifatida ko'rib chiqiladi, chunki:

a)U o'zbek jamiyati va oilaviy urf-odatini aks ettiradi.

b)Tarjima strategiyasi **izohli tarjima (explicitation)** bo'lib, o'quvchiga milliy realiani tushuntiradi.

c)Matnning semantik va pragmatik ma'nosi saqlangan, shuningdek, o'zbek mentalitetidagi ota va oiladagi muhim rollar ingliz o'quvchisi uchun tushunarlibo'ladi.

Natijada, bu misol tarjimada milliy rangni saqlash va lingvokulturemalarni ifodalashning samarali usullaridan biri sifatida ko'riladi.

Lingvokulturemalar tarjimasidagi asosiy muammolar

Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, tarjimada quyidagi muammolar ko'p uchraydi:

Birinchi muammo – **milliy koloritning yo'qolishi**. Ya'ni o'zbek tilidagi so'zlar, iboralar va madaniy elementlar ingliz tiliga o'tganda o'zining o'ziga xos rangini, hissiy ohangini va ijtimoiy kontekstini yo'qotadi. Masalan, oilaviy munosabatlar yoki an'anaviy marosimlar bilan bog'liq so'zlar ingliz tarjimada qisqaroq yoki umumiy shaklda beriladi va o'quvchi o'zbek mentalitetini to'liq anglamaydi.

Ikkinchi muammo – **asosiy ma'noni yetkazishdagi cheklanishlar**. Ba'zi so'zlar va iboralar ingliz tilida aniq o'zbekcha kontekst bilan uzviy bog'lanmaydi. Masalan, "charlar" so'zi o'zbekcha kontekstda nikoh marosimining birinchi chaqirig'ini bildiradi, lekin tarjimada faqat "first ceremonial visit" deb berilsa, uning oilaviy va madaniy ahamiyati yetarli darajada tushunilmay qoladi. Shu bilan birga, ba'zi joylarda qahramonning hissiyotlari yoki kayfiyati ingliz tilida qisqaroq va soddalashtirilgan tarzda ifodalanadi, bu esa asl matndagi psixologik noziklikni kamaytiradi.

Uchinchidan, **pragmatik ma'no va ifodaviy ohangning zaiflashishi** ham muammo sifatida ko'rinadi. O'zbek tilidagi iboralar, qahramonning nutqi va harakatlaridagi hissiyotlar o'quvchiga to'liq yetkazilmaydi. Masalan, qahramonning achitib so'zlashishi yoki ichki siqilishi ingliz tarjimada "he spoke sharply" deb berilganida, uning sababi va madaniy konteksti yetarlicha tushunilmaydi.

Shu tarzda, tarjima matnida milliy rangni, konteksni saqlash qiyin bo'ladi. Shu sababli lingvokulturemalarni tarjima qilishda izohli tarjima yoki adaptatsiya strategiyasi qo'llanadi, bu o'quvchiga o'zbekcha madaniyatni yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

Xulosa

"O'tkan kunlar" asarida lingvokulturemalar muhim o'rin tutadi va ular asarning milliy xususiyatlarini belgilaydi. Ularni ingliz tiliga tarjima qilish jarayonida turli strategiyalar qo'llaniladi, biroq to'liq ekvivalentlikka erishish har doim ham oson emas.

Shuni ta'lidlash kerakki, transliteratsiya va izohli tarjima usullari milliy koloritni saqlashda samaraliroq, adaptatsiya esa o'quvchi uchun qulaylik yaratadi. Shu nuqtai nazardan, tarjimada ushbu strategiyalarni muvozanatli qo'llash zarur.

Shuningdek, I.M. To'xtasinovning tarjima nazariyasi va amaliy tajribasi lingvokulturemalarni tahlil qilishda muhim manba bo'lib, u milliy realialarni saqlash va o'quvchiga tushunarli qilish masalalarida aniq yo'riqnoma beradi. Shu bilan birga, To'xtasinovning yondashuvi tarjimonlarga tarjimada milliy rangni saqlash va lingvokulturemalarni samarali ifodalash imkoniyatini beradi.

1. Rejapov, I. (2022). Son komponentli frazeologik birliklarning mavzuiy-semantik tahlili. So'z san'ati xalqaro jurnali, 5(6). <https://doi.org/10.5281/zenodo.7393891>
2. Shukurov, R. (2020). Til va madaniyat: Teoriyalari va amaliyotlari. Toshkent: UzMU.
3. Qodiriy, A. (2019). O'tkan kunlar . Toshkent:Yangi nashr.
4. Qodiriy, A. (2017). Days Gone By.(I.M.To'xtasinov,Trans.) Toshkent:Mashhur Press.
5. <https://savodxon.uz/>

